

Gerbrand Adriaenszoon Bredero, *Spaanse Brabander Jerolimo* (1617)

Informatie voor de leerkracht

Illustratie: Gerbrand Adriaensz. Bredero (1535-1618). Het onderschrift luidt: 'Gerbrand Adriaensz Brederode Amsteldammer is ghebornen in't jaer 1535, den 16.en Maert, ghestoruen den 23.en Aug.ti des Jaers 1618, op d'uer zyns gheboortes, tusschen 9. ende 10 ueren 's voormiddaghs.' (Publiek domein)

Bron:

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Gerbrand Adriaensz. Bredero.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Gerbrand_Adriaensz._Bredero.jpg)

Inleiding

Spaanse Brabander Jerolimo is een blijspel uit 1617 van Gerbrand Adriaensz. Bredero. Het toneelstuk gaat over de Antwerpse Spanjaard Jerolimo, die zonder geld naar Amsterdam verhuist en zich daar voordoeft als rijk man. Er is nauwelijks een hoofdhandeling, maar het stuk bestaat uit een reeks levendige tafereelen die het Amsterdamse straatleven in de 17de eeuw oproepen. Het staat bekend als het hoogtepunt van het Nederlandse blijspelrepertoire uit de gouden eeuw. Het behoort ook tot de canon van de Nederlandse literatuur, de lijst van de belangrijkste literaire werken uit het Nederlands taalgebied van de middeleeuwen tot heden. In dit leermiddel maken de leerlingen kennis met de belangrijkste figuren van het stuk, door middel van enkele monologen, die op *Youtube* bekeken en beluisterd kunnen worden. Het leermiddel kan zowel gebruikt worden voor klassikaal onderwijs als voor zelfstudie en afstandsonderwijs. De bedoeling van de opdrachten is de leerlingen zowel de historische achtergronden te laten ontdekken als de aanknopingspunten met hun eigen actuele leefwereld.

Verantwoording

Volgens de Brederokenner R. van Stipriaan is het werk van Bredero erg modern en nog altijd actueel: ‘Het is niet moeilijk bij hem passages te vinden over economische vluchtelingen, *fake news*, globalisering, mensenhandel, de geseksualiseerde samenleving, gedwongen huwelijken, immigranten die worden voorgetrokken door de autoriteiten, woeker en speculatie, ongelijkheid van de seksen, obesitas, ontkerkelijking, het belang van netwerken, overlastgevende toeristen of seksueel machtsmisbruik.’ (2018, p. 13) We hebben in dit leermiddel gekozen voor enkele korte fragmenten met acteurs van Theatergroep De Kale, die drie korte scènes uit de *Spaanse Brabander* naspelen. Daarin maken we kennis met drie belangrijke personages uit het stuk: de Antwerpse oplichter Jerolimo Rodrigo, de volksjongen Robbeknol en de vrolijke hoer Bleke An. De teksten zijn afkomstig uit een wetenschappelijke editie, die de 17de-eeuwse spelling behoudt. Maar als je de gesproken versie beluistert, zul je merken dat die spelling de uitspraak probeert weer te geven. Overigens is het stuk geschreven in de volkstaal, dat wil in dit geval zeggen het Antwerps of het Amsterdams. Het spreekt vanzelf dat de 17de-eeuwse versie van die dialecten veel woorden en uitdrukkingen bevat die we vandaag niet meer kennen. Daarom is de woordverklaring onontbeerlijk.

Wie was G.A. Bredero?

Gerbrand Adriaensz. Bredero (1585-1618) kwam voort uit de gegoede burgerklasse. Zijn vader was niet alleen een welgestelde schoenmaker, maar ook een bemiddelde zakenman, die zijn zoon een behoorlijke, niet-klassieke, opvoeding meegaf. Hij heeft niet zoals Vondel op latere leeftijd Latijn en Grieks geleerd, maar hij kende redelijk goed Frans en werd in het atelier van de italianiserende Frans Badens opgeleid tot schilder, wat indertijd een erkend maatschappelijk beroep was, in tegenstelling tot het dichterschap. Maar noch van hem, noch van zijn leermeester zijn er schilderstukken bekend.

Bredero was een vrolijke, snel verliefde, maar in de liefde weinig succesvolle jongeman, lid van de rederijkerskamer 'De Eglentier' en later van de 'Eerste Duytsche Academie'. De zaak van zijn vader lag in de Nes in Amsterdam, en al was deze buurt toen nog geen typische volkswijk, toch maakte Bredero er al jong kennis met het geanimeerde leven op de straat en in de taveerne, met de kaatsbaan en de schuttersverenigingen. Van de schutterij was hij vaandrig, en als hij in een van zijn gedichten een wedstrijd in het drinken beschrijft tussen de Amsterdamse schutters en de 'Haarlemsche drooghe harten', en dan met trots van de 'vaenderigh' vertelt hoe die een kan bier leeg drinkt zonder ze met de handen te beroeren, dan is de lezer graag geneigd aan te nemen, dat Bredero het hier over een huzarenstukje van hemzelf heeft. Het is in deze tekening van het Amsterdamse volksleven dat Bredero uitmunt. Als spontaan volksdichter mist hij de aristocratische verfijning van een Hooft, maar in de plaats daarvan is er bij hem een warme menselijkheid. Als wij hem alleen maar beschouwen als de vrolijke en verliefde jongen, is het beeld wel heel onvolledig. Naast de levensdrift van zijn vader bezat Gerbrand de vroomheid van zijn moeder, naast de uitgelatenheid is er ook de inkeer. Hij was zich bewust van het vergankelijke van dit leven ('t Kan verkeren' is zijn lijfspreuk) en uit menig ontroerend lied blijkt zijn godsvertrouwen.

Gerbrand Adriaensz. Bredero is ongetrouwd gebleven en jong gestorven. Toen hij in de winter van 1617-18 per slee uit Haarlem terugkeerde, zakte hij door het ijs en misschien is hij aan de ziekte, die daarop volgde, op 33-jarige leeftijd overleden. Maar het is ook best mogelijk dat hij in een depressie of uit liefdesverdriet een wanhoopsdaad heeft begaan. We weten het niet.

In 1985 verscheen R. van Stipriaan, *De hartenjager. Leven, werk en roem van Gerbrandt Adriaensz. Bredero*. Van Stipriaan ontrafelde de mythen en mysteries rond Bredero in een rijk gedocumenteerde en voortreffelijk geschreven synthese van de schrijver en zijn werk.

Spaanse Brabander Jerolimo

Het dramatisch werk van Bredero bestaat uit drie soorten toneelspelen: tragikomedies (of romantische spelen), kluchten (of esbattermenten) en blijspelen. De blijspelen verschillen van de kluchten door een langere speelduur en een indeling in bedrijven. Bredero schreef slechts twee blijspelen: *Het Moortje* (1613) en de *Spaanse Brabander* (1617). Het laatste werk wordt beschouwd als het hoogtepunt van de Nederlandse blijspelkunst in de gouden eeuw. De stof voor dit werk heeft Bredero ontleend aan de anonieme Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes*, waarvan o.a. in 1609 een Nederlandse vertaling was verschenen. Tegen de achtergrond van het Amsterdamse stadsleven in 1575 verschijnen de hoofdpersonages Jerolimo Rodrigo en Robbeknol, de fantast en de realist, de snoevende sinjeur en de eenvoudige straatjongen, de Antwerpenaar en de Amsterdammer, samen met een bonte mengeling van gierige handelaars, lanterfanters en meisjes van lichte zeden, allemaal onder het motto: 'Al ziet men de lui, men kent ze daarom niet'. Anders gezegd: 'Schijn bedriegt'. Laat je dus niet beetnemen!

Jerolimo komt zijn geluk zoeken in Amsterdam en hij neemt daar Robbeknol in dienst. Jerolimo slaagt erin om een kamer te huren en een aantal Amsterdamse middenstanders spullen te laten leveren, zonder ervoor te betalen. Even later blijkt hij voorgoed te zijn vertrokken. De spullen heeft hij wellicht verkocht aan helers of naar de Bank van Lening gebracht.

Bredero situeert zijn blijspel niet in de eigen tijd, maar ongeveer 40 jaar eerder. Hij geeft daarvoor als verklaring dat hij wil voorkomen dat het publiek sommige personages gaat herkennen als tijdgenoten.

In de volgende fragmenten maken we door middel van een korte monoloog achtereenvolgens kennis met:

1. Jerolimo Rodrigo, de jonker of 'sinjeur' uit Antwerpen.
2. Robbeknol, zijn Amsterdamse knecht.
3. Bleke An, een prostituee.

Het verhaal speelt zich af gedurende enkele dagen in het centrum van het oude Amsterdam.

Fragmenten

De gekozen fragmenten kunnen beluisterd worden op het internet. Theatergroep De Kale maakte een aantal korte *Youtube*-filmpjes, waarin de personages zichzelf voorstellen door middel van een tekst uit het toneelstuk. Zie: <https://www.theatergroepdekale.com/>

1. Jerolimo, de jonker (Eerste bedrijf, v. 1-26)

Inleiding

Als het toneelstuk begint, verschijnt in elegante maar versleten kleren de straatarme Antwerpse 'sinjeur' Jerolimo Rodrigo. Hij is naar Amsterdam gekomen en hij geeft commentaar op wat hij daar heeft gezien. In het Antwerps dialect deelt hij ons mee wat hij over Amsterdam en de Amsterdammers denkt. Hij scheidt vooral op over zijn eigen stad Antwerpen. Bredero situeert zijn toneelstuk rond 1575, toen die stad inderdaad nog machtig en rijk was. Maar toen het stuk werd opgevoerd in 1517, was het al een hele tijd afgelopen met die macht en rijkdom van Antwerpen en was Amsterdam de belangrijkste handelsstad van Europa geworden. In 1585 was Antwerpen door Spaanse troepen ingenomen (de 'Val van Antwerpen') en de Schelde gesloten voor de scheepvaart. De rol van havenstad werd daarna overgenomen door Amsterdam, nadat heel wat rijke handelaars en intellectuelen uit Antwerpen daarheen waren gevlucht. Deze nieuwe bevolkingsgroep met zijn vreemd taalgebruik en afwijkend gedrag werd natuurlijk met gemengde gevoelens door de oorspronkelijke bewoners ontvangen. Het Amsterdamse publiek van 1517 zal deze scène wellicht direct toegepast hebben op de eigen tijd en meteen de ironie ervan begrepen hebben. Jeronimo was voor hen een soort levende Belgenmop!

Tekst

T'Is wel een schoone stadt, moor 'tvolcxken is te vies:

In Brabant sayn de liens (1) ghemaynlijck exkies (2)

In kleeding en in dracht, dus op de Spaansche mode, (3)

Als kleyne Konincxkens of sienelaycke Goden. (4)

O Kaserlajcke stadt Hantwerpen groot en raijck, (5)

Ick gheloof nau dat de Son beschaynt uwes ghelajck, (6)
In abondancy van sleyck, in schoonheynt van landouwen, (7)
In Karcken triumphant, (8) in devote Kloosters, en modeste ghebouwen, (9)
In muragie masieft, (10) vol alles, van rekreatie geboomt, (11)
In kayen en in hoyen, (12) woorlangskens dat hem stroomt (13)
De Large revier, (14) het water van den Schelde,
En supporteert tot over de Meyr. (15) Datte kick ou eenskens vertelde
Mayn avontuurkens met de dochterkens in de baar, (16)
Betteken en Mayken, en met haar nicht schoon Klaar,
Die over straat trip trap, en met sulcken ghetepel gaat (17)
Damen her jugeert, en estimeert voor't stoojtje vande lepelstraat, (18)
En van de Venus-buurt: 'tsoch say saijn wel gracelajck. (19)
De Gouverneur van 't slot (20) die minden haar wel dwaselajck,
't Was sulcken waperkaack een, g'en hebt ou leven. (21)
Hoe dickwils heeft hy haar een keurs en een vorschóót ghegeven (22)
Voor een bay-slopen. (23) Wa was e kick oock amouereus
Op Annete de Tournay, en Janneken de geus.
O 't is een gallant goeyken, (24) 't saijn kordyale Princessen, (25)
Sy braveeren de Waerelt in ambitjeuse grandessen. (26)
En hadde kick met hoor niet alleghere ghebancketeert, (27)
'k En had t'Handwerpen niet so schandelajck ghefalgeert. (28)

Woordverklaring

(1) *liens*: lieden

(2) *exkies*: verfijnd, exquis

(3) *dus*: zo

(4) *sienelaycke*: zichtbare

(5) het Antwerpen van ± 1575, toen die stad nog rijk en machtig was

(6) *nau*: nauwelijks

- (7) *abondancy van sleyck*: overvloed van kleigrond; *landouwen*: velden
- (8) *Karcken triumphant*: heerlijke kerken
- (9) *modeste*: statige
- (10) *muragie masieft*: sterke stadswallen
- (11) *vol alles, van rekreatie geboomt*: alles vol met plantsoenen
- (12) *In kayen en in hoyen*: in kades en in havenhoofden
- (13) *hem stroomt*: stroomt
- (14) *large*: brede
- (15) *supporteert tot over de Meyr*: doorgaat tot voorbij de Meir
- (16) *de dochterkens in de baar*: de meisjes in de herberg waar de beer uithangt
- (17) *ghetepel*: getippel
- (18) dat men haar beschouwt en waardeert als het puik van de Lepelstraat
(waar zich de bordelen bevonden)
- (19) *'tsoch*: voorwaar; *Venus-buurt*: de rosse buurt; *gracelaijck*: heel gracieus
- (20) *'t slot*: het Steen (het Antwerpse stadskasteel)
- (21) *waperkaack een, g'en hebt ou leven*: een rokkenjager, je hebt van je leven nooit zo eentje gezien
- (22) *een keurs en een vorschóót*: een japon en een schort
- (23) *bay-slopen*: bijslaap, seksueel contact
- (24) *gallant goeyken*: galant volkje
- (25) *kordyale*: hartelijke
- (26) *braveeren de Waerelt in ambitjeuse grandessen*: overtreffen iedereen in statige deftigheid
- (27) *alleghere*: allemaal; *ghebancketeert*: gefuifd
- (28) *had ghefalgeert*: was failliet gegaan.

Vertaling van de tekst in hedendaags Nederlands

*Het [=Amsterdam] is wel een mooie stad, maar het volkje is erg raar;
In Brabant zijn de mensen over het algemeen zeer verfijnd,
In kleding en in dracht, zo naar de Spaanse mode,
Als kleine koninkjes of zichtbare goden.
O keizerlijke stad! Antwerpen groot en rijk,
Ik geloof nauwelijks dat de zon een gelijke van u beschijnt,*

*In overvloed van vruchtbare grond, in schoonheid van weilanden.
 In triomfantelijke kerken, in devote kloosters en statige gebouwen,
 In indrukwekkende stadswallen, alles vol met aangenaam groen,
 In kaaien en havenhoofden waarlangs de brede rivier stroomt, het water van de
 Schelde,
 En vloeit tot op de Meir. Als ik jullie eens zou vertellen
 Over mijn avontuurtjes met de dochters in herberg De Beer,
 Betje en Maaïke, en met hun nicht, de mooie Klaar,
 Die over straat triptrap en met zo een getippel gaat
 Dat men haar beoordeelt en waardeert als het beste van de Lepelstraat
 En van de Venusbuurt: werkelijk, ze zijn wel gracieus.
 De gouverneur van de Citadel, die beminde haar als een dwaas,
 Hij was zo'n rokkenjager – dat had je van je leven nooit gezien.
 Hoe dikwijls heeft hij haar geen jurk of een bovenrok gegeven
 Voor een bijslaap. Wat was ik toch ook verliefd
 Op Annette de Tournay, en Jannetje de Geus,
 Het is een galant volkje, het zijn vriendelijke prinsessen
 Ze overtreffen de wereld in statige deftigheid.
 En had ik niet met hen allen feest gevierd,
 Dan had ik Antwerpen niet zo schandelijk moeten ontvluchten.*

Zie: <https://canon2015.litterairecanon.be/nl/werken/spaanschen-brabander/fragment>

Zie ook: <https://izi.travel/nl/65a4-stichting-bredero-2018/nl#a747-spaanschen-brabander/nl>

Commentaar

Is Jerolimo een echte Spanjaard? Dat is niet zo duidelijk. Bredero gaf hem een Brabantse moeder en een Spaanse vader. In de monoloog waarmee het stuk begint stelt de Brabander zich aan het publiek voor als een oplichter. Hij is naar Amsterdam gekomen, omdat hij bankroet is gegaan door zijn gefeest met prostituees. Hij is daarbij aan zijn schuldeisers kunnen ontsnappen, door Amsterdammers allerlei spullen afhandig te maken. Hij heeft dus misbruik van vertrouwen gemaakt en fatsoenlijke mensen bedrogen en in het ongeluk gestort. Zijn belangrijkste eigenschappen leren we in deze monoloog kennen: zijn hoogmoed, verwaandheid en ijdelheid. Niet alleen wat hij zegt, maar ook

hoe hij het zegt in het Brabants dialect, geeft hem iets karikaturaals, iets grotesks, iets potsierlijks.

Jerolimo is dus een immigrant uit de Zuidelijke Nederlanden, die Brabants spreekt. Het hertogdom Brabant omvatte toen de drie huidige Belgische provincies Vlaams-Brabant, Waals-Brabant en Antwerpen plus de tegenwoordige Nederlandse provincie Noord-Brabant (waarmee de naam van die provincie is verklaard). De belangrijkste stad van het hertogdom Brabant was niet Brussel, maar Antwerpen.

Het Antwerps van Jerolimo zit vol Franse leenwoorden. Dat was met het Hollands van die tijd en zeker met de Hollandse dialecten veel minder het geval. Maar dat het Frans ook in Amsterdam belangrijk werd geacht, wordt bewezen door het feit dat Bredero zelf op de 'Franse school' in Amsterdam had gezeten. Het Frans was in die tijd bezig om de rol van het Latijn als taal van de wetenschap en de cultuur over te nemen.

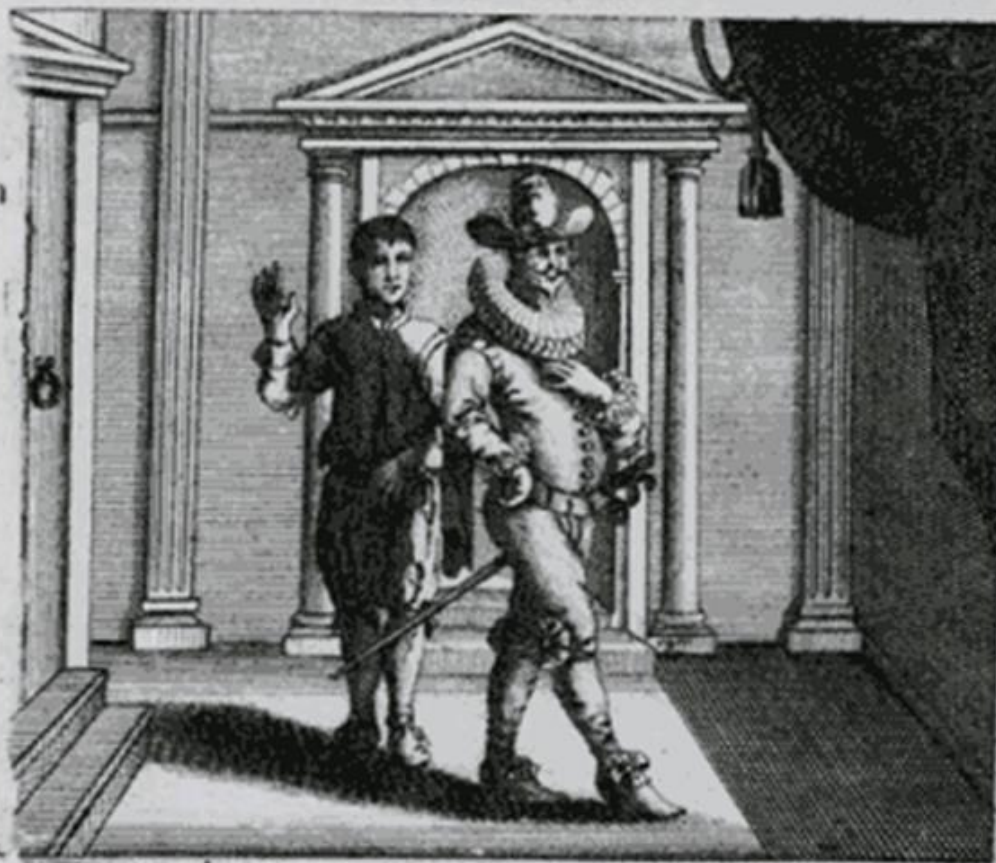
Behalve de vele Franse leenwoorden zijn er nog andere aspecten van het Brabantse dialect, die ons opvallen. Er is om te beginnen de uitspraak, die we ook nu nog in het Antwerps dialect aantreffen: Ei/ij wordt als aai uitgesproken (gelaik i.p.v. gelijk), de a als ao (maor i.p.v. maar), o als oë (schoën i.p.v. schoon) enz. En verder zijn er ook andere taalkundige eigenaardigheden, waaraan we het Antwerps kunnen herkennen: schoon i.p.v. mooi, ekik i.p.v. ik, gij i.p.v. jij, volkske i.p.v. volkje, goeike i.p.v. goeie enz. Wie de tekst beluistert of hardop leest, zal die veel gemakkelijker kunnen begrijpen.

Illustratie: Kaart van het hertogdom Brabant. (CC-BY-SA) Bron:

[https://deroderidder.fandom.com/nl/wiki/Hertogdom_Brabant_\(Echte_wereld_locatie\)](https://deroderidder.fandom.com/nl/wiki/Hertogdom_Brabant_(Echte_wereld_locatie))

G. A. BREDEROODS
SPAANSCHEN
BRABANDER
JEROLIMO.

Ā M S T E R D A M,

Gedrukt by BROER JANSZ BOHMAN, Boekverkoop-
per 't Water, byde Kapel-steeg. ANNO 1662.

Illustratie: De 'Spaanse Brabander' Jerolimo en zijn knecht Robbeknol op het toneel van de Amsterdamse Schouwburg. (Publiek domein) Bron:

https://www.dbnl.org/tekst/smit040nede02_01/smit040nede02_01_0005.php

2. Robbeknol, zijn knecht (Eerste bedrijf, v. 71-89)

Inleiding

Robbeknol, een arme volksjongen, leeft van het bedelen, maar hij is op zoek naar werk, omdat hij niets meer te eten heeft. De arme drommel zal in dienst genomen worden door Jerolimo. Robbeknol komt er al snel achter dat hij bij Jerolimo honger en dorst zal lijden en daarom blijft hij ook bedelen op straat. In het onderstaande fragment stelt hij zichzelf voor.

Tekst

Mijn Vader was een Vries gheboren,

Te Bolssert in Vrieslant. (1) En mijn Moer was van Alckmaar: (2)

Immers na veel avontuurs en loopens kregdense malkaar. (3)

Men Vaar was een meullenaar, en mijn Moer liep met de veering: (4)

*Want hier e seydt, al segh ick het self, sy verstonder lydich wel op de neering.
(5)*

Sy kont van buytene sien oft locken sou of niet. (6)

Dats nou al eveliens. (7) Daar na, Joncker, so ist e schiet (8)

Dat mijn Vaar, slimme Piet (ick seltje seggen met luttel woorden)

Uit de Backers kooren sacken meer nam als hem toebehoorde. (9)

Dat gebreck is heel ghemeen, 't is de mannier van 't landt. (10)

De Meullenaars (mijn Heer) die hebben nu een aar verstandt, (11)

*Sy speelen houwt wat en gheeft wat. (12) Immers door 't voorloopen van
goemannen, (13)*

So wordender mijn Vaar in't heymelijck om e gieselt en uyte bannen. (14)

Doen raackten hy by de Spangjaarts in dienst, hier inde krijgh.

Ick weet niet wat hy heur gedaan had, sy koochten hem een vijgh, (15)

Daar hy of sturf. (16) Alsmen Moer Aaltje Melis vansen doot vernam,

So trockse met me, en met heur goetjen, hier t'Amsterdam,

En sy huerden een huysjen, en sy hing uyt de Graaf van Embden, (17)

En sy leyde slapers om gelt, (19) en sy wos de bóótsluy heur hembden, (19)

En de klieren voor de luy, op de erven die hier laghen leegh. (20)

Woordverklaring

(1) *een Vries gheboren*: een geboren Fries (uit Bolsward)

(2) *moer*: moeder

(3) *na veel avontuurs en loopens*: na veel moeilijkheden en een lange verkering

(4) *Vaar*: vader; *liep met de veering*: ging om de kost te verdienen met de dekstier van boerderij tot boerderij

(5) *sy verstonder lydich wel*: zij kende haar vak heel goed; *neering*:

(6) *oft locken sou*: lukken; *dus*: of de koe drachtig zou worden

(7) *Dats nou al eveliens*: dat doet er nu niet toe

(8) *so ist e schiet*: zo is het geschied

(9) *toebehoorde*: toekwam; een molenaar mocht een bepaald deel zelf behouden als loon voor zijn werk

(10) *Dat gebreck is heel ghemeen*: dat misdrijf is heel algemeen

(11) *hebben een aar verstandt*: hebben een andere mening

(12) *Sy speelen enz.*: volgens hun mening stelen ze met mate

(13) *door't voorloopen van goemannen*: door de voorspraak van de getuigen bij het gerecht

(14) *e gieselt en uyte bannen*: werd mijn vader er niet in het openbaar om gegeseld (dus lichter gestraft) en verbannen uit de stad

(15) *sy koochten hem een vijgh*: zij vergiftigden hem (of: ze sloegen hem in elkaar)

(16) *Daar hy of sturf*: waar hij van stierf

(17) *sy hing uyt de Graaf van Embden*: hing een uithangbord uit, waarop stond de Graaf van Embden

(18) *leyde slapers om gelt*: verhuurde slaappleatsen

(19) *vos*: waste

(20) *op de erven die hier laghen leegh*: op de onbebouwde stukken grond; daar bleekte ze de kleren van de mensen.

Commentaar

Van afkomst is Robbeknol halfbloed Fries en halfbloed Hollander. Een geboren Amsterdammer is hij niet. Zijn moeder is met hem naar de stad getrokken. Robbeknol is, evenals Jerolimo, een vreemdeling in Amsterdam, ook al woont hij daar al vrij lang. Maar hij spreekt Amsterdams en daarom wordt hij door de andere Amsterdammers niet als vreemdeling herkend. Bredero zelf heeft voor de knecht geen goed woord over. Hij noemt hem 'een verlopen bedelaar'. Luiheid is een van Robbeknols meest opvallende eigenschappen. Hij bedelt, verricht enkele lichte huishoudelijke bezigheden en leest noodgedwongen wat voor uit de Bijbel.

Robbeknol heeft de belangrijke functie om tegenover de verbeelding de werkelijkheid en tegenover de opgeblazenheid de nuchterheid te stellen en hij kwijt zich daar uitstekend van. Maar, al vraagt hij zich soms af of hij niet met een gek te maken heeft, hij blijft zijn meester trouw. Als Jerolimo door schuldeisers wordt belaagd, verdedigt hij zijn baas en liegt hij er even onbeschaamd op los.

Het valt wel te betwijfelen of de zeventiende-eeuwse toeschouwers hem met dezelfde sympathie hebben benaderd als sommige moderne beoordelaars. Men kan zich bijvoorbeeld afvragen, of hij niet de dubieuze reputatie van zijn familie met zich meedroeg. Zonder enig blijk van afkeuring onthult hij aan zijn pas verworven meester de levensloop van zijn ouders. Zijn vader, de molenaar Slimme Piet, nam uit de korenzakken meer dan hem toekwam en werd gegeseld en verbannen (vs. 77-82). Zijn moeder, die aanvankelijk met de dekstier rondging, kreeg als weduwe een buitenechtelijk kind van een moor (moslim) uit het gevolg van Alva en verkocht de door haar minnaar gestolen goederen. Onder druk verraadt de jonge Robbeknol alles wat hij hierover weet aan de justitie. Om bestraffing en geroddel te ontlopen liet zijn moeder haar moor toen maar schieten en trad ze in dienst van het 'arme mannen gast-huys' (vs. 160-162). Misschien redde zij hiermee iets van haar reputatie en was die van Robbeknols vader niet geheel geschonden, doordat de vermelde geseling wegens diefstal 'in 't heymelijck' had plaatsgevonden, maar het publiek moet bij een dergelijke achtergrond toch geen hoge dunk gekregen hebben van de mate van eerbaarheid van Robbeknol. Het leven van zijn ouders leverde echter wel een smakelijk verhaal op.

3. Bleecke An, een prostituee (Tweede bedrijf, v. 731-744)

Inleiding

Tijdens zijn wandeling komt Jerolimo twee 'snollen' (hoeren of prostituees) tegen: Trijn Kans en Bleke An. In het begin zijn ze onder de indruk van zijn verschijning en zijn grootspraak, maar ze komen er al vlug achter dat hij eigenlijk doodarm is en dat er bij hem niets te rapen valt. (Zie afbeelding.) Een van de twee snollen die het hoofd van Jerolimo op hol brengen, is Bleke An. Hier vertelt ze hoe ze in haar leven tot dit beroep is gekomen.

Tekst

Al van mijn vierthien Jaar zoo raackten ick op't wilt: (1)

Ick woonde buytens-huys, (2) en daar ick quam te woonen, (3)

Daar stoeyden ick altijts met de knechsens, met de sonen: (4)

Ghy weet wel hoe't dan gaat daarmen zoo stormt en malt, (5)

Dat het kort-hielde volck licht achter over valt. (6)

Hoort hier, ick selt jou vertellen metten korsten. (7)

Mijn Miesters ouwste seun die tasten staach mijn borsten, (8)

Ick weerde my niet seer, ick lietet hem al doen:

Want siet hy hadme lief, en ick was oock zoo groen (9)

Dat ick hem tockelde as hy mijn niet anraackten. (10)

'tGhebeurden zoo ick eens zijn bedde wat vermaeckten, (11)

Hy greep mijn in zijn arm, en smeeet my op het bet,

Ick kantje niet kallen, (12) wat hadd' de knecht een pret

Eer hy quam tot zijn wil. ó mijn! hy kon zoo prachen. (13)

Woordverklaring

(1) *op 't wilt*: op de verkeerde weg, op de baan

(2) *buytens-huys*: niet bij mijn ouders

(3) *daar*: waar; *quam te woonen*: woonde

(4) *knechsens*: jongens

(5) *stormt en malt*: stoeit en gekheid uithaalt

(6) *kort-hielde volck*: de gemakkelijk te verleiden meisjes; *licht*: gemakkelijk

(7) *metten korsten*: zo kort mogelijk

(8) *staach*: steeds weer

(9) *groen*: geil, wellustig

(10) *tockelde*: kietelde, aanhaalde, probeerde te verleiden

(11) *vermaeckten*: in orde bracht

(12) *kallen*: zeggen, vertellen

(13) *tot zijn wil*: tot wat hij wilde; *prachen*: vleierend vragen (om seks te hebben)

Commentaar

Prostituee was in de 17de eeuw geen eerbaar beroep. ‘Hoer’ was in die tijd ook al een scheldwoord. Maar er waren ook toen al ‘verzachtende omstandigheden’, waarmee men het beroep kon verantwoorden en de eer van de vrouw kon redden. Bij Bleke An begon het allemaal als slachtoffer van een verliefdheid. Bij de familie waar ze diende, werd ze verleid door de zoon des huizes. Ze liet dat graag gebeuren. De moeder kwam er echter achter, stuurde haar zoon weg en zette haar op straat. Op die manier kwam ze in het ‘oudste beroep ter wereld’ terecht. Trijn Jans en Bleke An zijn beiden het slachtoffer van hun goedgegelovigheid. Maar eenmaal in het vak laten ze zich geen knollen voor citroenen verkopen en daar zijn ze ook in zekere zin trots op. Jerolimo krijgt dan ook geen kans, als hij niet kan betalen. Het zijn geen naïeve dienstmeisjes meer, maar ook geen door en door slechte vrouwen. Door ze de gelegenheid te geven om hun levensverhaal te vertellen, maakt Bredero ze menselijker en wekt hij begrip voor de situatie waarin ze beland zijn.

Illustratie: *Brederomonument*, Nieuwmarkt, Amsterdam (1968). De beeldhouwer Piet Esser liet zich voor het kunstwerk inspireren door enkele regels uit *de Spaanschen Brabander*. Jerolimo wil gebruik maken van de diensten van Trijn Jans, een prostituee. Hij vraagt haar: 'O joffrou, wildy my een courtesy bewijzen, so laet u slave toe dat hij u eensjens kust.' De afwerende Trijn Jans antwoordt: 'Nou, Joncker, niet te stout, ay lieve houtje rust'. (Creative Commons) Bron:

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Bredero_door_Piet_Esser_Nieuwmarkt_Amsterdam.i
pg](https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Bredero_door_Piet_Esser_Nieuwmarkt_Amsterdam.jpg)

De betekenis van het toneelstuk

Wat betekende het stuk eigenlijk voor het 17de-eeuwse Amsterdamse publiek? Wat was de diepere bedoeling ervan? R. van Stipriaan probeert die vraag te beantwoorden in zijn Brederoboek *De hartenjager*. Volgens hem moeten we Bredero's situering van het stuk in het Amsterdam van veertig jaar eerder serieus nemen. Jerolimo verschijnt in Amsterdam op het ogenblik dat de stad nog katholiek en Spaansgezind is. Hij scheidt op over zijn stad Antwerpen en dat gebeurt niet ten onrechte, want op dat ogenblik was Antwerpen nog de welvarendste handelsstad van West-Europa. Hij geeft af op de botterikken in Amsterdam, en ook daarmee heeft hij een punt, want dat was de reputatie van de Hollanders in die tijd. Hij wijst hen op hun gebrek aan beschaving, op hun domheid, op hun culturele achterstand. Terecht allemaal, want de Amsterdammers zijn kennelijk te dom om de show die Jerolimo opvoert te doorprikken en zijn schijnvertoningen te doorzien: ze denken met een rijke en kredietwaardige zuiderling te maken te hebben. Maar na de 'Val van Antwerpen' (1585) was Amsterdam geëvolueerd tot een centrum van economische en culturele hoogconjunctuur. Het is precies dat beschavingsoffensief, dat in het stuk wordt aangekondigd. Er breekt een nieuwe tijd aan, waarin voor hooghartige volksverlakkers als Jerolimo geen plaats meer kan zijn.

De actualiteit van de *Spaanse Brabander*

Welke boodschappen bevat het toneelstuk voor de hedendaagse lezer? We hebben de aandacht al gevestigd op de actuele thema's in het werk van Bredero, die door R. van Stipriaan worden gesignaleerd. We beperken ons hier tot de volgende twee onderwerpen, die voldoende actueel zijn om in de klas besproken te worden.

Stereotypen en vooroordelen

Stereotypen zijn generalisaties. Het zijn de ideeën en beelden over mensen en groepen, die wij permanent in ons achterhoofd hebben opgeslagen. Nederlanders zijn gierig, Belgen zijn achterlijk, Fransen zijn zorgeloos, Duitsers hebben geen gevoel voor humor, Turken zijn onbetrouwbaar, vrouwen met blond haar zijn dom enz. zijn voorbeelden van zulke stereotiepe eigenschappen, die mensen toeschrijven aan andere nationaliteiten, etnische

groepen, mensen met afwijkende gedrag enz. Het zijn vaak sterke associaties die niet eenvoudig weg te rationaliseren zijn of te vervangen zijn door andere beelden.

In het vijfde bedrijf van de *Spaanse Brabander* zegt de Amsterdammer Gerard, als blijkt dat Jerolimo ervandoor is zonder zijn schulden te betalen (v. 1901-1905):

Al zijne rijck, ick betrouw de Brabanders niet veel toe, (1)
Het is en Volckje dat op kleyne renten geweldige moet. (2)

(1) ik vertrouw de Brabanders voor geen zier. (2) Ook als ze maar weinig inkomsten hebben, beeldt dit volkje zich heel wat in, maken ze groot vertoon.

Dit is een mooi voorbeeld van zo'n stereotiepe uitspraak, die altijd een generaliserende opvatting over anderen inhoudt. In de *Spaanse Brabander* vind je overigens niet alleen stereotiepe uitspraken over Brabanders, maar ook over de Hollanders, die botterikken, domkoppen en naïevelingen worden genoemd. Sommige stereotypen kunnen (deels) kloppen, maar andere stereotypen kloppen niet. Stereotypen zijn altijd inaccuraat als ze toegepast worden op ieder groepslid afzonderlijk. We moeten daarom voortdurend op onze hoede zijn als we zulke uitspraken doen en ervoor zorgen dat we het gedrag van één persoon niet automatisch toepassen op de groep van mensen waartoe hij of zij behoort.

Ideeën voor de aanpak van dit onderwerp in de klas zijn onder meer te vinden in: <https://www.klascement.net/downloadbaar-lesmateriaal/57893/begin-bij-jezelf-dossier-over-stereotypen-en-vooroordelen/>

Migratie en economische vluchtelingen

Migratie is natuurlijk van alle tijden. Maar oorlogsgeweld en godsdiensttwisten hebben altijd voor een expansie van de migratie gezorgd. Dat was ook het geval in de Nederlanden in de 16de en de 17de eeuw.

Bredero laat in het derde bedrijf van de *Spaanse Brabander* enkele Amsterdammers aan het woord, die klagen over het feit dat de vreemdelingen profiteren van de liefdadigheid, waardoor de echte armen geen steun ontvangen (v. 1166 e.v.). Vooral de geboren Amsterdammer Jan Knol schildert de migranten af als profiteurs en hij verwijst daarbij vooral naar de 'Moffen, Poep en Knoet' (allemaal scheldwoorden voor Duitsers):

Sy zijn de óorsaack van der rechter armen nóót, (1)
Die truerichlyck verkoopt zijn schaamte om wat drooch broot (2)
En onder alle die de huys sitten hier spysen, (3)
En suldy gheen twintich Burghers kinderen wysen. (4)
Haar hert is haar te gróót. (5) Maer Moffen, Poep en knoet
Dat syn troggelaars tot bedelen opghevoet; (6)
Dat bewijst de Rietvinck, en noch de ouwe Wael uyt (7)
Maar de Haarlemer-dijck, o bloedt! die levert ael uyt: (8)
Wat woont daar een ghesnor van Volck van wijt en sijt, (9)
Daar is nauwlijcx een dach datmer niet vecht en smijt. (100)

(1) De vreemdelingen zijn er de oorzaak van dat de echte armen geen steun meer krijgen. (2) (de echte arme) die tot zijn verdriet zijn schaamte opzij moet zetten om te gaan bedelen (3) *huys sitten*: regenten van het Huiszittenhuis; zij zorgden voor de armen, die niet in een gesticht waren opgenomen en geen bedelaars waren. (4) Daar zijn geen twintig kinderen van Amsterdamse burgers bij. (5) *Haar hert is haar te groot*: daar zijn ze te trots voor. (6) *troggelaars*: bedelaars zonder noodzaak om te bedelen. (7) buurten van Amsterdam; *bewijst uyt*: toont (8) *Haarlemer-dijck*: de buurt rond de Haarlemmerdijk had in de zeventiende eeuw een slechte reputatie; *o bloedt*: bastaardvloek; *die levert ael uyt*: daar zit een hoop verdacht volk (9) *ghesnor*: gespuis; *van wijt en sijt*: overal vandaan (10) *datmer*: dat men er; *smijt*: mept

In het begin van de 17de eeuw was meer dan de helft van de inwoners van Amsterdam in het buitenland geboren. De grootste groep migranten was afkomstig uit het huidige Scandinavië, Duitsland en het Rijngebied. Ten gevolge van de migratie evolueerde de bevolking van Amsterdam tussen 1570 en 1670 van 30.000 naar meer dan 200.00 inwoners. De rijke kooplieden en intellectuelen, die na de Val van Antwerpen in 1585 naar Amsterdam vluchtten, werden vrij snel geaccepteerd, omdat ze in aanzienlijke mate bijdroegen tot de welvaart van de Amsterdammers. Maar voor veel andere migranten was de situatie niet zo rooskleurig: zij werden vaak gedwongen tot bedelen en dat gaf soms ook aanleiding tot rellen en plunderingen.

Ook nu zijn er mensen die beweren dat vreemdelingen hier uitsluitend zijn om te profiteren van de sociale voorzieningen, waardoor het 'eigen volk' in de kou blijft staan. Het is een vorm van populisme, die in het discours van sommige politieke partijen in Vlaanderen en Nederland vaak wordt gehanteerd.

Ideeën voor de aanpak van dit onderwerp in de klas zijn onder meer te vinden in: <https://www.klascement.net/thema/migratie>

Actuele thema's en historische teksten blijken goed samen te gaan in de didactische context van het secundair of voortgezet onderwijs. Voor de organisatie van een thematiserende lessenreeks rond de *Spaanse Brabander* kan men ideeën vinden in dit artikel van L. Kiewit in *Levende Talen*:

<https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltm/article/viewFile/1771/1378>

jan.uyttendaele@gmail.com

Bibliografie

G.A. Bredero, *Spaanschen Brabander* (ed. C.F.P. Stutterheim). Culemborg: Tjeenk Willink-Noorduijn, 1974. Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/bred001spaa01_01/colofon.php

G.A. Bredero, *Moortje en Spaanschen Brabander* (ed. E.K. Grootes). Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genep, 1999. Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/bred001moor04_01/colofon.php

E. Brems e.a., *De canon. De 50+1 mooiste literaire werken uit de Nederlanden*. Antwerpen: KANTL & Vrijdag, 2015. Tweede herziene uitgave, 2020.

J.H. Cartens, *'t Kan verkeren. Leven en werk van Gerbrand Bredero*. Leiden: Sijthoff, 1971. (*Literaire verkenningen*)

E.K. Grootes, *Het literaire leven in de zeventiende eeuw*. Culemborg: Educaboek, 1984.

E.K. Grootes, 'Eergevoel in Bredero's *Spaanschen Brabander*'. In: *De Zeventiende Eeuw*. Jaargang 19, 2003. Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/zev001200301_01/zev001200301_01_0005.phJ.

J. Jansen, S. Postma & M. de Vos, *G.A. Bredero, Spaanse Brabander*.

Amsterdam: UP, 2017. (*Tekst in context*) Zie: <https://izi.travel/nl/65a4-stichting-bredero-2018/nl#895a-spaanse-brabander-schooleditie/nl>

L. Kiewit, 'De Spaanschen Brabander in de spotlights. Een actualiserende lessenreeks'. In: *Levende Talen Magazine* 2018/2. Zie: <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltm/article/viewFile/1771/1378>

K. Porteman & Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam: Bert Bakker, 2008. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/port004vade02_01/

R. van Stipriaan, 'De *Spaanschen Brabander*, een kluchtig spel'. In: *Nederlandse Letterkunde*. Jaargang 2, 1997. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/ned021199701_01/ned021199701_01_0005.php

R. van Stipriaan, 'Historische distantie in de *Spaanschen Brabander*'. In: *Nederlandse Letterkunde*. Jaargang 2, 1997. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/stip002hist01_01/
https://www.dbnl.org/tekst/ned021199701_01/ned021199701_01_0012.php

R. van Stipriaan, *De hartenjager. Leven, werk en roem van Gerbrandt Adriaensz. Bredero*. Amsterdam/Antwerpen: Querido, 2018.

Websites

<https://www.bredero2018.nl/>

<https://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/gerbrand-adriaensz-bredero-1585-1618>

<https://www.youtube.com/watch?v=kvYI5lWvfaM&t=1243s>

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/gerbrand-adriaanszoon-bredero>

https://www.dbnl.org/tekst/lode004lite07_01/lode004lite07_01_0022.php

https://nl.wikipedia.org/wiki/Spaanschen_Brabander

<https://canon2015.litterairecanon.be/nl/werken/spaanschen-brabander>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/spaanschen-brabander>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/media-bredero>

<https://www.theatergroepdekale.com/>

<https://despaanschebrabander.jouwweb.nl/verdieping>

<https://klara.be/de-canon-15-spaanschen-brabander-met-joke-van-leeuwen-0>

<https://izi.travel/nl/65a4-stichting-bredero-2018/nl>

<https://schooltv.nl/video/bredero-en-hoofd-maken-samen-nieuw-theater/>